

УДК 339.9

С. О. Тульчинська,

д. е. н, професор, професор кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

С. В. Копійка,

магістрант кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-0640-185X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.24.17

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

S. Tulchynska,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

S. Kopyika,

Master student of the Department of Economics and Entrepreneurship, National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

PROBLEMS OF ENSURING EFFECTIVE FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Дана стаття присвячена дослідженню проблем забезпечення ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняними підприємницькими утвореннями під впливом дії правового режиму воєнного стану у розрізі відповідних прямих та опосередкованих наслідків. Розглянуто особливості державних регуляторних заходів у сфері регламентації зовнішньоекономічної діяльності господарських структур в умовах воєнного стану. У рамках статті проведено ґрунтовний аналіз ключових статистичних даних, які відображають фактичні наслідки впливу активних бойових дій на потенціал вітчизняних підприємств до ефективного провадження зовнішньоекономічної діяльності. Узагальнено основні проблеми здійснення ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємствами у відповідності до актуальних реалій воєнної економіки. Розроблено перелік перспективних напрямків вдосконалення систем управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняних підприємницьких утворень в умовах воєнного стану.

This article is devoted to the study of the problems of ensuring effective foreign economic activity management by domestic business entities under the influence of the legal regime of martial law in terms of the relevant direct and indirect consequences. Peculiarities of state regulatory measures in the field of regulation of foreign economic activity for economic structures in martial law conditions, related to issues of customs clearance procedures organization, implementation of settlement operations in foreign currency and corresponding restrictions, deferral of payments, quotas of certain types of product categories, licensing procedures, etc., are considered. Within the framework of the article, a thorough analysis of key statistical data that reflects the actual consequences of active hostilities on the potential of domestic enterprises for the effective implementation of foreign economic activity was carried out, including, on the one hand, analytical characteristics of the favorability level of the national environment for the implementation entrepreneurial activities in a war conditions, and on the other hand, statistical indicators of the export-import activity dynamics, the geography of foreign economic operations, dominant forms of cargo transportation and their correlations with structural indicators of the commodity products sale for export-oriented industries. The main problems of effective foreign economic

activity management by enterprises in accordance with the current realities of the military economy are summarized. Such problems include the destruction of the domestic industrial and production base, the radical reformatting of the organizational specifics of logistics transportation in terms of reorientation to automobile means of transport, the general deterioration of macroeconomic indicators and negative economic expectations, the increase in the cost of logistics transportation, etc.; a brief description of them is given. A list of perspective directions for improving foreign economic activity management systems of domestic business entities under martial law conditions has been developed.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, воєнний стан, підприємство, управління, зовнішні ринки.

Key words: foreign economic activity, martial law, enterprise, management, foreign markets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Однією з фундаментальних рис сучасної парадигми соціально-економічних взаємодій є утвердження засад ринковості, конкурентності та глобальності процесів створення доданої вартості та досягнення інтенсифікованих форм економічного зростання. Означені характеристики обумовлюють активізацію процесів глобалізаційного розвитку національних економік, який полягає у поступовій інтеграції економічних суб'єктів у глобальні процеси світогосподарського розвитку за рахунок розширення діяльності, що виходить за межі національних кордонів. Дані процеси дозволяють підприємствам з одного боку, екстенсивно напрошувати доходні надходження шляхом розширення кола цільової аудиторії споживачів, а з іншого боку, інтенсифікувати внутрішньовиробничі процеси за рахунок запозичення та адаптації ефективних господарських практик, обміну технологіями, отримання доступу до інфраструктури глобальних фінансових ринків, забезпечувати ресурсну оптимізацію за витратним критерієм тощо. Утім незважаючи на наявність широкого кола об'єктивних економічних можливостей, провадження зовнішньоекономічної діяльності підприємницькими утвореннями сучасності стикається з низкою загрозливих факторів, які виявляють себе, по-перше, у високому рівні конкурентності глобальних ринків, необхідності впровадження інтелектуалізованих інноваційних організаційно-виробничих практик як ключової умови комерційної успішності, значній фінансовій бар'єрності входу на відповідні ринки тощо, по-друге, у наростанні комплексу системних протиріччів глобального рівня, що результує у вигляді високої волатильності ресурсних ринків, стагфляції національних економік, торговельних війнах, загальних рецесійних очікуваннях

тощо. Одним з чинників поглиблення порушеної проблематики стала повномасштабна військова агресія проти України, що за своїми прямими та опосередкованими наслідками істотно обмежила потенціал вітчизняного підприємницького сектору до реалізації зовнішньоекономічної діяльності як з позиції наявності фактичних промислових потужностей до налагодження виробничих процесів, так і щодо безпосереднього транспортування та організації логістичних перевезень. Окреслена ситуація актуалізує питання ґрунтового аналізу поточних проблем у формуванні цілісної управлінської політики у сфері здійснення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами, враховуючи наявні виклики та загрози зумовлені загрозами фізичній безпеці функціонування підприємства та економічними наслідками воєнної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження проблематики формування ефективних систем управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємницьких утворень знайшло своє широке теоретичне та прикладне висвітлення в численних наукових працях вітчизняних та іноземних дослідників. Особлива увага, серед згаданих робіт, приділяється питанням аналізу та обґрунтуванню принципових положень формування сучасних управлінських моделей реалізації зовнішньоекономічної діяльності, їх ресурсному, інформаційному та загальному інструментальному підкріпленню у межах цілісного організаційно-економічного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Варто відзначити, що передумови формування потужної теоретико-методичної бази вивчення проблематики управління зовнішньоекономічною діяльністю були закладені у роботах таких вчених як І. Бузько, О. Вівчар, М. Дідківський, А. Дем'яненко, Г. Дроздова, Ю. Кахович, О. Кири-

ченко, П. Клівець, І. Нижник, А. Прокоф'єва, А. Радеба, Ю. Сафонов, В. Чужиков, О. Шнирко, Н. Янковський.

Слід зауважити, що попри глибину теоретичної розробки науково-методичної бази провадження зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких утворень, зберігають актуальність питання аналізу поточних проблем діяльності господарських структур у даній сфері, що зумовлено загальним динамізмом ринкового середовища та специфічністю впливів воєнної економіки на побудову стійких управлінських систем забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета даної статті полягає у здійсненні аналізу та узагальненні ключових проблем реалізації ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємницьких структур в умовах воєнного стану та формування напрямків вдосконалення існуючих підходів до її реалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Організація ефективних систем управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємницьких утворень базується за реалізації комплексного підходу у взаємодії з різномірними елементами екзогенного середовища, тобто перед менеджментом підприємства постає широкий спектр завдань, який полягає з одного боку, у забезпеченні перманентного моніторингу змін інституційно-правового поля провадження зовнішньоекономічних операцій як у рамках національного, так і міжнародного законодавства, а з іншого, у розширенні об'єктного складу системи планування та прогнозування, вимагаючи оперативного відслідковування актуальних трендів ринкової кон'юнктури та економічного середовища в цілому з метою превенції їх потенційних деструктивних впливів на загальноекономічний стан підприємницької структури. Особливого значення, окреслений аспект управлінської діяльності, набуває в умовах воєнного стану, який характеризується проактивною позицією держави у частині зміни встановлених положень унормування стандартних процедур, вимог, регуляторних норм тощо. Окрім цього, зростає ступінь невизначеності та мінливості ринкового середовища з пропорційним ростом відповідних ризиків провадження діяльності, які відзначаються поліфункціональністю форм прояву та низьким рівнем прогнозованості виникнення.

Виходячи з цього, пропонуємо ґрунтовно проаналізувати ключові зміни нормативного поля провадження зовнішньоекономічної діяльності, викликані правовими обмеженнями воєнного стану, а також більш детально розглянути актуальні проблеми викликані прямими та опосередкованими наслідками функціонуванням воєнної економіки на підприємства, що здійснюють активні імпортно-експортні операції.

Аналізуючи чинні положення правових заasad провадження зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами у контексті актуальних змін в умовах воєнної економіки, можна виокремити наступні ключові аспекти [1]:

- надано дозвіл на відтермінування сплати встановленого розміру митних платежів (окрім специфічних груп товарів таких як медичні та лікарські засоби, товари критичного імпорту та військового призначення, харчові продукти), скасовано застосування елементів нетарифного регулювання;

- встановлено експортне квотування продукції харчової промисловості (сіль, цукор, м'ясна продукція, гречка тощо) та мінеральних добрив, визначений рівень квоти складає 0 тон, тобто фактично експортна діяльність за відповідними категоріями товарів заборонена;

- спрощено встановлений порядок реалізації процедур митного оформлення зокрема у частині скасування окремих видів документарних перевірок, митних платежів, зменшення часових рамок митного оформлення тощо;

- змінено часові обмеження щодо здійснення розрахункових процедур по операціям у валюті на період воєнного стану, встановлено відповідну граничну межу на рівні 90 днів з метою превенції негативних процесів відтоку капіталу та виникнення відповідних макроекономічних диспропорцій;

- спрощено загальний порядок процедури отримання ліцензійної документації на провадження зовнішньоекономічної діяльності, скасовано відповідні обов'язкові збори та надано можливість дистанційної подачі необхідних документів для отримання ліцензії.

Таким чином, зміна регуляторних положень щодо провадження зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнної економіки спрямована, перше, на спрощення окремих формальних процедур як чинника сприяння підприємницькій активності, по-друге, на забезпечення безпекового компоненту зовнішньоекономічної діяльності, зокрема у питаннях продовольчої безпеки та підтримки макроекономічної стабільності.

Далі пропонуємо проаналізувати прямі та опосередковані наслідки повномасштабної

військової агресії проти України та функціонування економічної системи в умовах воєнного стану у розрізі проблемних аспектів провадження зовнішньоекономічної діяльності вітчизняним підприємницьким сектором.

Початок активних бойових дій на території України разом із подальшим руйнуванням виробничо-промислового потенціалу, об'єктів інфраструктурного забезпечення, посилення процесів міграційного відтоку населення спричинив численні збитки національній економічній системі, які згідно аналітичних розрахунків [1] оцінюються на рівні 63 млрд дол (прямі втрати економічної системи), при цьому, показник загальний втрат (непрямі втрати) знаходиться у межах 543—600 млрд дол. Варто зазначити, що окрім фізичного знищення об'єктів національного економічного потенціалу, військові дії вплинули на рівень ділової активності підприємництва, зокрема впродовж першого кварталу 2022 року частка господарських структур, які повністю призупинили роботу сягнула 75,3 %, водночас, незважаючи на активне відновлення підприємницької активності протягом 2023 року, нині більш ніж половина господарських одиниць не змогли відновити роботу або працюють частково. У контексті розгляду індикаторів ділової активності, слід додати, що процеси її відновлення відзначаються повільною динамікою, що підтверджує значення Індексу активності підприємництва, який у 2023 склав 30,76 (за довоєнного рівня у 33,9). Дана ситуація знайшла своє пряме відображення на показниках збитковості підприємницьких структур, що за результатами самооцінки бізнес-сектору склали 85 млрд дол (у 2022 році) із загальним показником скорочення збуту на рівні 48 % [2]. Виходячи з цього, можна констатувати низький рівень сприятливості розвитку зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами з позиції базових економічних параметрів середовища їх функціонування.

Аналізуючи показники, що чинять прямий вплив на забезпечення ефективності провадження зовнішньоекономічних операцій, слід зазначити, значне ускладнення у частині організаційно-економічного забезпечення логістичних перевезень. Для прикладу, протягом 2022—2023 рр. в Україні було пошкоджено або цілковито зруйновано 8,265 тис. км автомобільних шляхів (збитки — 27 546 млн дол), 8 аеропортів (13 452 млн дол), 260 мостів (1 452 млн дол), пошкоджено портів та залізничної інфраструктури на 622 млн дол та 2 205 млн дол [3]. Істотним обмеженням у частині можливостей

налагодження транспортних перевезень стало блокування портової інфраструктури, що за оцінкою експертів у березні-травні 2022 року сприяло зростанню збитків агроекспортерів на рівні 200 млн дол щоденно [4].

Під впливом війни в Україні активних змін зазнала й географія зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних господарських структур, зокрема зафіксоване падіння частки експорту до країн СНД на 2,9 %, країн Африки — 2,6 %, Азії — 2,3 %, разом з тим експортна діяльність у країни ЄС зросла на 4,8 %. Загалом кількісні обсяги експортованої продукції у 2022 році знизилися на 35 % (здебільшого продовольчі товари та продукція металургії). Однією з причин зафіксованого падіння стало кардинальне переформатування структури транспортних перевезень, а саме скорочення обсягів морських перевезень на 55 %, паралельно зростанню залізничних та автомобільних перевезень на 3,4 % та 32,4 % відповідно. Зв'язок даних показників з рівнем експортних операцій стає очевидним, враховуючи структурні показники експорту відповідно до типу транспортних перевезень, адже продукція вітчизняних експортноорієнтованих галузей транспортувалася переважно морем — зернові (99,3 %), олія та насіння (89,2 %), металургія (69,9%), руди (68,4 %) [5].

Додатковою проблемою у забезпеченні ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняних підприємств стала інтенсифікація напруженості у зовнішньоторговельних відносинах з ключовими країнами-партнерами. А саме накладені окремими країнами ЄС обмеження на ввезення агропродукції зумовили втрати вітчизняних аграріїв на рівні 143 млн дол. [6], разом з тим, актуальне нині блокування прикордонних пунктів пропуску вантажного транспорту зумовило виникнення 400 млн дол збитків для національної економіки у поточному році [7].

Узагальнюючи, результати приведеного вище аналізу статистичних даних щодо актуальних питань реалізації ефективного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств пропонуємо сформулювати відповідний перелік ключових проблем:

- масштабна руйнація виробничих об'єктів промислово розвинутих регіонів країни, що істотно скорочує можливості до локалізації експортноорієнтованих галузей;

- виникнення значних обмежень в обранні засобів здійснення транспортних перевезень експортної/імпортної продукції, фактична зупинка морських перевезень;

- впровадження регуляторних обмежень експортної діяльності у частині квотування

окремих категорій товарів, викликане необхідністю підтримки продовольчої безпеки;

— значне здорожчання вартості транспортних перевезень, що зумовлене необхідністю переформатування існуючих логістичних маршрутів та загальним ростом цін на паливні матеріали;

— розрив сформованих ланцюгів постачання та збуту товарної продукції, спричинений припиненням діяльності широкого кола вітчизняних контрагентів та тимчасовою окупацією окремих регіонів держави;

— наростання негативних кон'юнктурних очікувань за рахунок спадних тенденцій динаміки ключових показників макроекономічної безпеки, прискорення інфлювання національної економіки, загального погіршення бізнес-клімату [7, с. 138];

— зростання зовнішньотогівельної напруженості у ключових партнерських відносинах зокрема стосовно організаційних аспектів реалізації транзитних перевезень територіями сусідніх держав.

Виходячи з сформульованого спектру проблем провадження зовнішньоекономічної діяльності вітчизняними підприємствами в умовах воєнної економіки пропонуємо визначити перелік перспективних напрямків вдосконалення існуючих систем управління зовнішньоекономічною діяльністю: (1) формування системи альтернативних напрямків організації постачання ключових імпорتنних ресурсних компонентів та відповідних маршрутних напрямків їх доставки, здійснення технологічної диверсифікації з метою обмеження впливу ресурсного фактору на діяльність підприємницького утворення; (2) здійснення безперервного моніторингу зовнішнього кон'юнктурного середовища у частині ключових аспектів політичного, інституційно-правового та ринкового характеру; (3) формування внутрішніх резервних запасів підтримки сталого функціонування виробничої системи в умовах інтенсифікації ризиків нестабільності ресурсного забезпечення імпортними компонентами; (4) використання інноваційного інструментарію адаптивної логістики у частині збалансування витратного навантаження на систему постачання-збуту товарної продукції господарського утворення та відповідних ризиків воєнної економіки [8, с. 98]; (5) перерорієнтація на експортну діяльність, моніторинг актуальних зовнішніх можливостей з метою пошуку специфічних ринкових ніш, які виникли унаслідок виведення із зовнішнього ринку підприємств країни-агресора, з метою подальшого розширення діяльності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що побудова ефективної системи управління зов-

нішньоекономічною діяльністю в умовах воєнного стану має базуватися на комплексних підходах, які дозволять забезпечити гнучкість підприємства у частині його реактивних властивостей протидії актуальним загрозам, моніторингу та превенції їх виникнення, формування внутрішніх резервів підтримання стійкого внутрішньо-господарського становища.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В результаті проведеного дослідження було проведено ґрунтовний аналіз та здійснено теоретичне узагальнення ключових проблем імплементації ефективних практик управління зовнішньоекономічною діяльністю господарських утворень в умовах воєнного стану до яких віднесено руйнування вітчизняної промислововиробничої бази, кардинальне переформатування специфіки організації логістичних перевезень у частині переорієнтації на автомобільні види транспорту, загальне погіршення макроекономічних показників та негативні економічні очікування, зростання вартості логістичних перевезень тощо. На основі визначених проблем запропоновано перспективні напрямки вдосконалення систем управління зовнішньоекономічною діяльністю вітчизняними підприємницькими утвореннями.

Перспективними напрямки подальших наукових розвідок у даному дослідницькому напрямку може бути побудова цілісних моделей управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в умовах воєнного стану у розрізі відповідного інструментарію та організаційно-економічного забезпечення.

Література:

1. Зовнішньоекономічна діяльність під час війни. AVS. 2023. URL: <https://avstudy.com.ua/zovnishnoekonomichna-diyalnist-pid-chas-vijni/> (дата звернення 05.12.2023).
2. Прямі збитки, нанесені інфраструктурі України в ході війни, складають майже \$63 млрд. Kyiv School of Economics. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-vijni-skladayut-mayzhe-63-mlrd> (дата звернення 05.12.2023).
3. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. Center for Innovations Development. 2022. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/> (дата звернення 05.12.2023).
4. Економіка України в умовах війни. Національний банк України. 2023. URL: <https://>

bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4 (дата звернення 05.12.2023).

5. Скільки економіка України втратила через блеаути та блокування портів Росією? Підрахунки економістів. Forbes. 2023. URL: <https://forbes.ua/money/skilki-ekonomika-ukraini-vtratila-cherez-blekauti-ta-blokuvannya-portiv-rosieyu-pidрахunki-ekonomistiv-02032023-12119> (дата звернення 05.12.2023).

6. Збитки України від введення Польщею обмежень на імпорту агропродукції вже перевищили \$140 млн Tripoli. 2023. URL: <https://tripoli.land/ua/news/ubytki-ukrainy-ot-vvedeniya-polshey-ogranicheniy-na-import-agroproduktii-uzhe-prevysili-140-mln> (дата звернення 05.12.2023).

7. Українська економіка втратила понад €400 млн від блокади кордону — Федерація роботодавців. Суспільне. 2023. URL: <https://suspilne.media/624531-ukrainska-ekonomika-vtratila-ponad-400-mln-vid-blokadi-kordonu-federacia-robotodavciv/> (дата звернення 05.12.2023).

8. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Проблеми забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. Науковий погляд: економіка та управління. 2023. № 3 (83). С. 135—139. URL: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2023/3_83_2023/20.pdf (дата звернення 05.12.2023).

9. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Концептуальні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва в умовах воєнного стану. Науковий погляд: економіка та управління. 2022. № 3 (79). С. 97—102. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5075> (дата звернення 05.12.2023).

10. Скопенко Н. С., Євсєєва-Северина І. В., Кириченко О. М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Ефективна економіка. 2023. № 3. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279> (дата звернення 05.12.2023).

References:

1. AVS (2023), "Foreign economic activity during the war", available at: <https://avstudy.com.ua/zovnishnoekonomichna-diyalnist-pidchas-vijni/> (Accessed 05 December 2023).

2. The official site of Kyiv School of Economics (2023), "Direct damage caused to Ukraine's infrastructure during the war has already reached almost \$63 billion. Global economic losses are about \$543-600 billion", available at: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitkianeseni-infrastrukturi-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd> (Accessed 05 December 2023).

3. Center for Innovations Development (2022), "State and needs of business in war conditions: survey results", available at: <https://cid.centerforthe-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/> (Accessed 05 December 2023).

4. The official site of National Bank of Ukraine (2023), "The economy of Ukraine in the conditions of war", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Poharska_pr_01-02.06.2023.pdf?v=4 (Accessed 05 December 2023).

5. Forbes (2023), "How much did Ukraine's economy lose due to blackouts and blocking of ports by Russia? Economists' calculations", available at: <https://forbes.ua/money/skilki-ekonomika-ukraini-vtratila-cherez-blekauti-ta-blokuvannya-portiv-rosieyu-pidрахunki-ekonomistiv-02032023-12119> (Accessed 05 December 2023).

6. Tripoli (2023), "Ukraine's losses from Poland's introduction of restrictions on the import of agricultural products have already exceeded \$140 million", available at: <https://tripoli.land/ua/news/ubytki-ukrainy-ot-vvedeniya-polshey-ogranicheniy-na-import-agroproduktii-uzhe-prevysili-140-mln> (Accessed 05 December 2023).

7. Suspil'ne (2023), "The Ukrainian economy lost more than €400 million from the border blockade — Federation of Employers", available at: <https://suspilne.media/624531-ukrainska-ekonomika-vtratila-ponad-400-mln-vid-blokadi-kordonu-federacia-robotodavciv/> (Accessed 05 December 2023).

8. Tul'chyn'ska, S.O. and Solosich, O.S. (2023), "Problems of ensuring the economic security of business entities under the conditions of martial law", *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, [Online], vol. 3 (83), pp. 135—139, available at: http://www.scientificview.umsf.in.ua/archive/2023/3_83_2023/20.pdf (Accessed 05 December 2023).

9. Tul'chyn'ska, S.O. and Solosich, O.S. (2022), "Conceptual principles of ensuring the economic security of enterprises under the conditions of martial law", *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 3 (79), pp. 97—102, available at: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/5075> (Accessed 05 December 2023).

10. Skopenko, N.S. Yevsieieva-Severyna, I.V. and Kyrychenko, O.M. (2023), "Challenges and prospects for the development of Ukraine's foreign economic activity in the context of war", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1270/1279> (Accessed 05 December 2023).

Стаття надійшла до редакції 07.12.2023 р.